

Dailininkų mobilumas XVIII a. Lietuvos Didžiojoje Kunigaikštystėje: Jeronimo Florijono Radvilos dvaro pavyzdys

Aistė Paliušytė

Lietuvos kultūros tyrimų institutas, Saltoniškių g. 58, LT-08105 Vilnius

El. paštas: aiste.paliusyte@gmail.com

Straipsnyje, remiantis Jeronimo Florijono Radvilos dvaro šaltiniais, apibūdinami Lietuvos Didžiosios Kunigaikštystės dailininkų mobilumo modeliai. Analizuojamas svetimšalių kelių organizavimas, jų samdymo motyvai, integracijos dvare galimybės. Atskleidžiamas didiko dailės užsakymų ir dailininkų mobilumo ryšys. Jis vertinamas Saksų valdymo laikotarpio didikų ir dailininkų santykių kontekste.

RAKTAŽODŽIAI: mobilumas, migracija, dailininkas, dailės užsakymas, dvaras, Jeronimas Florijonas Radvila, Lietuvos Didžioji Kunigaikštystė

ĮVADAS

Profesinis mobilumas – vienas svarbiausių naujųjų laikų dailininkų socialinio gyvenimo ypatumų, kultūros įtakų ir transformacijų prielaida. Su didžiausiais pokyčiais siejama viena iš mobilumo formų – migracija – ilgalaikis persikėlimas į kitą vietą, peržengiant regiono ribas ir susiduriant su esminiais kultūros ar socialiniais skirtumais¹. Tiriant naujuosius laikus migracijai priskiriamas ir lokalinis judėjimas, kuriuo peržengiamos vieno regiono jurisdikcijų ribos. Šiuo požiūriu migracija laikytinas, pavyzdžiui, Lietuvos Didžiosios Kunigaikštystės (toliau – LDK) gyventojų judėjimas iš miestų į dvarus.

LDK dailininkų individualios kelionės kaip migracijos reiškiniai iki šiol beveik netyrinėtos. Nėra įvertinta ir XVIII a. diduomenės užsakymų reikšmė dailininkų mobilumui. Nuo šio amžiaus 3–4 deš., kraštui atsigauvant po Šiaurės karo, badmečio ir maro, intensyvėjo sakralinės ir pasaulietinės dailės užsakymai. Nors kai kuriose srityse (pvz., statant bažnyčias) didikų fundacijų skaičius, palyginti su likusia bajorijos dalimi, mažėjo, tačiau įtakingų giminių finansinės užsakymų galimybės vis dar visuomenėje išsiskyrė². XVIII a. diduomenė išlaikė išskirtines pozicijas stambių meno investicijų srityje³.

Koks buvo atskirų didikų vaidmuo skatinant dailininkų mobilumą? Straipsnyje, remiantis LDK taurininko ir didžiojo vėliavininko Jeronimo Florijono Radvilos (1715–1760) dvaro pavyzdžiu, nagrinėjamas dailininkų mobilumo ir darbo užsakymų ryšys. Dailininkų judėjimas šio didiko dvare atskirai nebuvo tyrinėtas⁴. Straipsnyje

1 Moch 2005; *Netherlandish Artists on the Move* 2014.

2 Apie bažnyčias funduojančių didikų skaičiaus mažėjimą XVIII a. žr. Urwanowicz 2003: 605–616.

3 XVIII a. Lenkijos Karalystės ir LDK dailės užsakovams skirtos istoriografijos apžvalga žr. Betlej 2010: 9–11.

4 Tyrinėti daugiausia didiko santykiai su dailininkais: Kowalczyk 1995; Balaišytė 2004. Apie svetimšalių samdymą trumpai žr. Paliušytė 2014: 290–291.

labiausiai gilinamasi į dailininkų keliavimo prielaidas, jo organizacinius pagrindus, o taip pat motyvus, skatinusius svetimšalių dailininkų samdymą. Daugiausia remiamasi nepublikuota ir dailininkų mobilumo požiūriu nenagrinėta didiko pareigūnų korespondencija.

Dailininkų mobilumo modeliai

Keliavimas buvo svarbi dailininkų gyvenimo dalis. Jų kelionių geografiją lėmė regiono valdų struktūra ir urbanizacijos pobūdis. Svarbiausios dailės užsakymų vietos buvo palyginti daug gyventojų turėję karališkieji miestai su valdovo ir diduomenės rezidencijomis. Vyraujant policentrinei urbanizacijos formai svarbios dailininkų darbo ir gyvenimo vietos buvo privatūs miestai⁵. Nors miestų dailininkai dažnai vykdavo užsakymus savo darbo vietoje, bet ir iš čia vykdavo į įvairias regiono dalis⁶. Judėjimas iš didžiųjų karališųjų miestų į privačių valdų centrus buvo viena iš populiariausių dailininkų kelionių krypčių, nors būta ir priešingų. Pavyzdžiui, Mykolo Kazimiero Radvilos Žuvelės Gardino rezidencijoje dirbo iš jo valdomo Nesvyžiaus atvykę meistrai⁷. Kiti šiame seimų mieste įsikūrę didikai statyboms taip pat kvietė meistrus iš kitų savo valdų⁸. Be to, vykdant vienkartinius užsakymus keliauta iš vieno didikų į kitų valdas. Toks mobilumas skatino kūrybos sklaidą vieno dvaro, giminės ir vieno luomo ribose.

Dailininkų judėjimas buvo laisvas tik iš dalies. Jei laisvai samdomas miesto dailininkas galėjo rinktis kelionių vietas, dvaro dailininkai dažniausiai judėdavo šeimininko valdų ribose, jų keliones inicijavo ir kontroliavo dvaro savininkas ir jo patikėtiniai. Laisvai rinktis kelionės vietas ir tikslus galėjo tik atleistas iš tarnybos dailininkas. Dvaro dailininkai dažnai išlaikydavo ilgalaikį ryšį su vieno šeimininko jurisdikcija.

LDK karališkieji miestai ir didikų valdų centrai buvo gana retai išsidėstę, taigi dailininkų kelionės būdavo ilgalaikės. Dailininkų mobilumą palyginti mažai veikė sezoniškumas, nors kai kuriems, ypač eksterjerų darbams, turėjo reikšmės metų laikas. Vyravo lokalinis judėjimas. Mobilumas regiono ribose būdingas ir laisvai samdomiems miesto, ir dvaro dailininkams. Retesnės buvo dailininkų kelionės į LDK ir Abiejų Tautų Respubliką (toliau – ATR) iš kitų valstybių, kartais iš šeimininko valdų už LDK ribų. Vyraus LDK dailininkų mobilumas buvo tipiškas visai Rytų ir Vidurio Europai. Jai ankstyvaisiais moderniaisiais laikais tarpregioninė migracija mažiau charakteringa nei Vakarų Europai⁹.

5 Bogucka 2009: 9–49.

6 Duomenys apie LDK dailininkų darbo vietas susisteminti knygoje *Lietuvos dailininkų žodynas* 2005.

7 Горшковоз-Баженова 2006: 249–250. 1751 m. tapytojams apmokėta už kelionę į Gardiną. Nurodymas architektui Augustinui Roškovskui (Augustyn Roszkowski). 1751 05 26. *AGAD, AR*. Dz. 29. Nr. 6: 317.

8 Gordziejew 2003: 283.

9 Moch 2005: 9.

Jeronimo Florijono Radvilos dvaro pavyzdys iliustruoja būdingus LDK dailininkų mobilumo tipus. Nors kunigaikštis buvo politiškai nelabai aktyvus, savo meto LDK visuomenėje jis išsiskyrė turtais: paveldėjo Palenkės Bialą, taip pat jam atiteko didžiulės vadinamosios Noiburgo valdos su Slucku, be to, didikas valdė kelias seniūnijas. XVIII a. 5 deš. pab. įsigijo Veslau valdas prie Vienos¹⁰.

Radvila nuolat rėmėsi jo valdose įsikūrusiais ir dvaro dailininkų statusą turėjusiais meistras, daugiausia Slucko ir Palenkės Bialos gyventojais. Nors Slucke XVIII a. pr. gyveno keliolika tapytojų (t. y. dirbančių dailininkų skaičius, palyginti su kitais LDK miestais, buvo nemažas), tačiau tik keli jų buvo nuolat susieti su dvaru¹¹. Tai trys iš penkiolikos XVIII a. pr. Slucke gyvenusių tapytojų: Antanas Popelis, Jonas Tiškevičius, vėliau Palenkės Bialoje įsikūręs Steponas Cibulskis¹². Galima numanyti, kad daugumos Slucko tapytojų, tarp kurių daugiausia buvo ikonų meistras, kvalifikacija netenkino užsakovo. Nuolat dvarui dirbančių meistrų būta ir kitame Radvilos rezidenciniame mieste – Palenkės Bialoje. Čia gyveno drožėjai Konradas Venclavskis, Kirilas Maliavskis, tapytojai Albertas Ščerbinskis, Rosovskis ir Bazilijus Navrockis.

Jeronimo Florijono dailininkai daugiausiai dirbo savo gyvenimo vietose, tai yra svarbiausiuose rezidenciniuose miestuose, visų pirma Slucke. Dailininkų reikėjo rezidencijos puošybai, čia buvo statoma naujoji pilis, iškilo kitų statinių, veikė teatras, kuriam tapytojai darė dekoracijas.

Palenkės Bialos rezidencija taip pat buvo svarbi dailininkų darbo vieta. Nors Jeronimo Florijono valdymo laikais ypač daug statybų vykdyta ne pilyje, bet pačiame mieste, rezidencijoje buvo susitelkta į jos interjero puošybos darbus¹³. Taigi dailininkų poreikis ir čia buvo didelis. Stingant meistrų vienoje iš rezidencijų jie kviesti iš kitų valdų. Pavyzdžiui, 1748 m. vienas pareigūnų informavo Jeronimą Florijoną apie tai, kad Slucke nėra drožėjo, tad paradinės karietos drožybines detales pagaminti patikėta Bialos meistrui¹⁴. Dailininkai dažnai keliavo tarp Slucko ir Palenkės Bialos, daugiau nei tris šimtus kilometrų vienas nuo kito nutolusių rezidencinių miestų.

Dailininkų kelionės daug kartų minimos Radvilos dvaro pareigūnų laiškuose ir kituose šaltiniuose. Pavyzdžiui, 1755 m. iš Bialos į Slucką išvyko tapytojai Rosovskis ir Ščerbinskis, drožėjas Burchertas¹⁵. 1759 m. iš Bialos tikriausiai į Slucką atvyko drožėjas Kirilas ir marmurininkai¹⁶. Tarp Slucko ir Bialos keliavo ir tapytojas Johannas

10 Plačiau apie J. F. Radvilos valdas ir rezidencijas: Dymnicka-Wołoszyńska 1987: 185–187; Bieńkowska 2013: 25–38.

11 Apie Slucko dailininkų bendruomenę plačiau žr. Пискун 2006: 202–220.

12 Čia ir toliau minimų Jeronimo Florijono dailininkų biogramos pateiktos knygoje *Lietuvos dailininkų žodynas* 2005.

13 Rachuba 1990: 52–53; Bernatowicz 2011: 299.

14 Ignacas (Ignatius) Königseckas J. F. Radvilai 1748 07 07 ir 1748 08 02 iš Slucko. *AGAD, AR. Dz. 5. Nr. 7127/VII: 71, 79*; I. Königseckas J. F. Radvilai (be datos ir vietos). *AGAD, AR. Dz. 5. Nr. 7127/VIII: 153*.

15 Liudvikas (Liudwig) Milbe J. F. Radvilai 1755 08 21 iš Slucko. *AGAD, AR. Dz. 5. Nr. 9687/III: 62*.

16 Karolis Vendorfas (Karol Wendorf) J. F. Radvilai 1759 08 22. *AGAD, AR. Dz. 5. Nr. 17123/VII: 110*.

Friedrichas Ditzas, vėliau reiškęs pretenzijas dėl neapmokėtų kelionės išlaidų¹⁷. Pagal didiko nurodymą iš Slucko siųstas drožėjas į Ivanį, kur dar XVIII a. 4 deš. pastatyta Radvilų rezidencija¹⁸. 1757 m. čia turėjo būti apgyvendinti dailininkai iš Slucko¹⁹. Ivanyje kurį laiką dirbo tapytojas Tiškevičius²⁰. Taip pat Radvilos tapytojai lankėsi ir kitose jo valdose: Roskoše (prie Bialos), Orlioje (Palenkėje), Urečėje (apie 50 km nuo Slucko)²¹. Dailininkai dirbti vyko į giminingų didikų dvarus ar iš jų. Pavyzdžiui, tapytojas Tiškevičius keliavo į Jeronimo Florijono brolio Mykolo Kazimiero Radvilos Žuvelės valdomą Nesvyžių (apie 100 km nuo Slucko) apžiūrėti ten įrengto teatro dekoracijų²².

Viena lokalinio mobilumo atmainų buvo ir edukacinės kelionės. XVIII a. LDK didikai dažniausiai siekė, kad mokymas vyktų valdose, dvaro dailininkų dirbtuvėse. Daugeliu atveju didelių atstumų iki mokymosi vietos įveikti nereikėjo. Tai liudija duomenys apie Radvilos dailininkų kilmės vietas. Nors daugelio dvaro mokinių kilmė šaltiniuose neįvardijama, bet galima numanyti, kad jie, kaip ir kitų profesijų atstovai, buvo kilę iš valdinių valstiečių, Bialos ir Slucko miestiečių, smulkiųjų bajorų, rečiau iš tolimesnių kraštų nelaisvųjų²³. Tapytojo mokinių kilmės vietas nurodo viename Cibulskio laiško pateiktas sąrašas. Tarp aštuonių 1747–1751 m. jam paskirtų mokinių keturių kilmė nenurodyta. Trys mokiniai buvo Palenkės Bialos gyventojų vaikai. Vienas – vokietis Johanas iš Gdansko²⁴. Tie, kurių kilmė nenurodyta, tikėtina, taip pat Radvilos valdiniai. Lokalinis judėjimas vyravo ir tada, kai dailininkams buvo pavedama mokyti piešti kitų profesijų atstovus, dažniausiai manufaktūrų darbininkus. Pavyzdžiui, 1754 m. iš Slucko į Urečę pasiųstas tapytojas Tiškevičius²⁵. Dalis piešti mokomų Urečės stiklo raižytojų atvyko iš Palenkės Bialos²⁶. Taigi dailininkų edukacija taip pat dažnai buvo susijusi su jų lokaliu mobilumu valdų ribose.

Vis dėlto, be jau minėto Johano atvykimo iš Gdansko, žinoma ir daugiau tolimų edukacinių kelionių. Štai Cibulskis, profesijos pagrindų galbūt išmokęs pas Radvilos architektą Jokubą Pavlovskį (Jakub Pawlowski), vėliau buvo pasiųstas į Gdanską pas tapytoją Jakubą Wesselį²⁷. XVIII a. I pusėje tokių atvejų, kai dailininkai siunčiami

17 J. F. Ditzo kvitas 1759 03 24 Palenkės Bialoje. *BNLA*. F. 694. Ap. 1. Nr. 64: 11.

18 Andriejus Benkenas (Andrzej Benkien) J. F. Radvilai 1757 11 20 iš Slucko. *AGAD, AR*. Dz. 5. Nr. 526/III–IV: 63. Apie Ivanio rezidenciją žr. Bieńkowska 2013: 27.

19 K. Vendorfas J. F. Radvilai 1752 06 29 iš Slucko. *AGAD, AR*. Dz. 5. Nr. 17123/III: 14–15.

20 K. Vendorfas J. F. Radvilai 1756 07 12. *AGAD, AR*. Dz. 5. Nr. 17123/V: 74.

21 *Lietuvos dailininkų žodynas* 2005: 100, 138, 229.

22 Bieńkowska 2013: 147.

23 Bieńkowska 2013: 67.

24 S. Cibulskis J. F. Radvilai 1757 08 17 iš Palenkės Bialos. *AGAD, AR*. Dz. 5. Nr. 2426: 12–13.

25 Laiške buvo rašoma, kad manufaktūros meistras gerai piešti nemoka, todėl siunčiamas Tiškevičius. Jurgis Šmigelskis (Jerzy Szmigielski) J. F. Radvilai 1754 07 06 iš Urečės. *AGAD, AR*. Dz. 5. Nr. 15774: 20.

26 J. Šmigelskis J. F. Radvilai 1759 10 05 iš Urečės. *AGAD, AR*. Dz. 5. Nr. 15774: 35.

27 J. Pavlovskio patvirtinimą apie jau išeitą mokslą turėjo pristatyti J. Wesseliui. L. Šilingas J. F. Radvilai 1746 01 24 iš Gdansko. *AGAD, AR*. Dz. 5. Nr. 15984/II: 42.

totulintis už LDK ribų, žinoma ir kitų didikų dvaruose. Pavyzdžiui, LDK rūmų išdininkas Juozapas Pranciškus Sapiega (m. 1744) išsiuntė savo valdinį Joną Sezevičių (Jan Siezewicz) mokytis tapyti į Gdanską pas Danielių Kleiną ir Johanną Benediktą Hofmaną²⁸. XVIII a. 3 deš. pab. į Romą mokytis pasiųstas Pauliaus Karolio Sanguškos dailininkas²⁹. Trūkstant vietinių profesionalų, dailininkai mokytis vyko ir į didžiuosius LDK miestus, pirmiausia Vilnių. 1731 m. ten, pas tapytoją Milerį, pasiųstas Merkinės seniūno Antano Kazimiero Sapiegos valdiny³⁰. Keliauta ir į kitų didikų valdas. Pavyzdžiui, Paulius Karolis Sanguška drožėją siuntė mokytis į Višnioveckų valdomą Vyšnivecį³¹. Vis dėlto dažniausiai mokyta valdų centruose, savų meistrų dirbtuvėse. Ribotas edukacinis mobilumas būdingas ir Jeronimo Florijono Radvilos dailininkams.

Taigi Radvilos, kaip ir kitų XVIII a. LDK didikų dvaruose, vyravo lokalinis, uždaras, šeimnininko reguliuojamas dailininkų judėjimas. Lokalinę migracijos pobūdį lėmė sutartininiai įsipareigojimai dirbti tik dvaro šeimnininkui, darbo ir judėjimo kontrolė, draudimai dailininkams palikti dvarą³².

Dailininkų samdymas

Dailininkų samdymą skatino įvairių specialybių meistrų poreikis. Tarp šios profesijos atstovų Jeronimo Florijono dvare vyravo tapytojai, tačiau ir jų darbo paklausa buvo didžiausia, jų atliekami darbai įvairiausi – nuo sudėtingų skirtingo žanro daugiafigūrių kompozicijų iki portretų ir paprasčiausių dažymo darbų. Išskirtiniams reprezentaciniams darbams tapytojų buvo ieškoma už dvaro ribų³³. Dvare neretai trūko ir reikiamos kvalifikacijos skulptorių, jų paieška ir samdymas ne kartą minimas dvaro šaltiniuose³⁴. Pavyzdžiui, už dvaro ribų tinkamo meistro ieškota įgyvendinant sumanytą statyti raito didiko paminklus Bialoje, Slucke ir Starčycke³⁵. Dvare stokota ir raižytojų. Šios specialybės nuolatinio dailininko Radvila neturėjo. Augant kūrinų reproduktivumui, paplitus raižinių kolekcionavimui, šios specialybės meistrų paklausa buvo akivaizdi. Jeronimo Florijono dvare graviravimo užduotys kartais buvo patikėtos tapytojui Jonui Tiškevičiui³⁶. Vis dėlto jis visų didiko poreikių nepatenkino:

28 Kaczorowski 1988: 65.

29 Skrabski 2004: 288.

30 Petras Šelis (Piotr Szel) A. K. Sapiegai 1731 02 01. *LMAVB RS*. F. 139. Nr. 5101/4: 337–338.

31 Skrabski 2004: 291.

32 Plačiau žr. Palušytė 2014: 298–301.

33 Pvz., Gdanskio tapytojui Jakubui Wesseliui užsakytas Radvilos portretas, saugomas Varšuvos nacionaliniame muziejuje. Kowalczyk 1995: 33.

34 A. Benkenas J. F. Radvilai 1757 09 25 iš Slucko. *AGAD, AR*. Dz. 5. Nr. 526/II–III: 33. Taip pat žr. 12 nuorodą.

35 Kowalczyk 1995: 30–32, 34.

36 Karolis Beringeris J. F. Radvilai 1754 02 14 iš Slucko. *AGAD, AR*. Dz. 5. Nr. 571/IV–V: 9.

raižinius Jeronimo Florijono pareigūnai gabeno iš svetur³⁷. Taigi dailininkų už dvaro ribų ieškota trūkstant specifines užduotis galinčių įgyvendinti vietinių meistrų, nors būta ir ambicijų turėti išskirtinių universalių, jau pagarsėjusių profesionalų.

Tuo metu LDK, kaip ir visos ATR miestuose, gyveno įvairios kilmės aukštos kvalifikacijos svetimšalių, ypač daug buvo vokiečių. Saksų dinastijos valdymas atvėrė kelius Lietuvoje įsikurti vokiečių dailininkams, amatininkams ir kitiems profesionalams³⁸. Taip pat didžiuosiuose LDK miestuose gyveno ir čia gimusių (vietinių) vokiečių.

Nėra tikslų duomenų apie tai, kad Radvila samdė meistrus didžiuosiuose LDK miestuose. Tikėtina, kad Jeronimas Florijonas, kaip ir daugelis tuometinių didikų, meistrų ieškojo Vilniuje, nors gerokai nutolusiame nuo jo valdomos kunigaikštystės centrų, bet pasižyminčiame gana gausia ir įvairia dailininkų rinka. Vis dėlto tikslų duomenų apie ten samdytus meistrus aptikti nepavyko. Laiškuose rasta tik vienintelė užuomina į Florijono dvare galbūt dirbusį vilnietį – drožėją Burchertą, tikėtina, tapatintiną su 1740 m. Vilniuje paminėtu stalių cecho nariu Burchardu (Burchartu)³⁹.

Dvaro korespondencijoje išliko palyginti nemažai duomenų apie dailininkų samdymą už LDK ribų. Didikai tada buvo svarbiausi svetimšalių dailininkų darbdaviai regione. Vis dėlto paprastai pirktos jau anksčiau ATR įsikūrusių ir pagarsėjusių svetimšalių paslaugos. Pavyzdžiui, Jonas Frydrichas Sapiega ir Paulius Karolis Sanguška samdė iš Bavarijos kilusį garsų, daugiausia dabartinės Ukrainos teritorijoje dirbusį skulptorių Thomą Hutterį⁴⁰. Jį samdė ir Juozapas Pranciškus Sapiega. Šiam didikui taip pat dirbo Georgas Vilhelmas Josephas Neunhertzas ir kiti ATR įsikūrę svetimšaliai⁴¹.

XVIII a. LDK didikai rečiau patys inicijavo svetimšalių keliones į Lietuvą ir jų ilgalaikį įkurdinimą dvaruose. Samdymas kituose kraštuose reikalavo daug organizacinių pastangų ir lėšų. XVIII a. I pusėje Radvilos – vieninteliai LDK didikai, apie kuriuos kol kas žinoma, kad patys svetur samdė dailininkus. Svetimšalius į Lietuvą kvietė Ona Sanguškaitė-Radvilienė, vėliau ja sekė ir jaunesnysis sūnus Jeronimas Florijonas.

Svetimšalių dailininkų samdymu rūpinosi Radvilos patikėtiniai: pavyzdžiui, Palenkės Bialos komendantas Liudvikas Šilingas (Ludwig Schilling), Radvilai tarnavęs karaliaus šambelionas Kazimieras Otenhauzas (Kazimierz Ottenhauz), dvaro

37 Pareigūnai gabeno iš svetimų kraštų raizytus valdovų portretus, peizažus, knygas su batalijų vaizdais. K. Vendorfas J. F. Radvilai 1748 08 28 iš Palenkės Bialos. *AGAD, AR. Dz. 5. Nr. 17123/II: 15*. Raižiniai taip pat buvo užsakomi Gdanske – didiko portretą išraižė Gdansko raizytojas Mateusz Deischas. Widacka 1988: 9, 26, 27.

38 Urbonavičius 2005: 214–248; Kaladžinskaitė: 2004: 10. J. F. Radvilos pareigūnų šaltiniuose minimos ir imigrantų iš Drezdeno kelionės į kitus ATR dvarus. K. Vendorfas J. F. Radvilai 1751 12 18 iš Krokuvos. *AGAD, AR. Dz. 5. Nr. 17123/II: 113*. Atvykėliai amatininkai iš Saksonijos, Drezdeno ar Leipcigo, kitų vokiškųjų regionų dažnai minimi kanclerienės Onos Sanguškaitės-Radvilienės pareigūnų korespondencijoje.

39 L. Milbe J. F. Radvilai 1755 08 21 iš Slucko. *AGAD, AR. Dz. 5. Nr. 9687/III: 62*; *Lietuvos dailininkų žodynas* 2005: 78.

40 Sito 2001: 24–25, 91–93.

41 Kaczorowski 1988: 63–64.

arkludininkas Karolis Vendorfas ir medžioklis Jonas Volskis (Jan Wolski). Pareigūnai aptardavo su dailininkais darbo sąlygas, susirašinėjo su užsakovu ir derino derybų detales. Svetur viešintys Radvilos atstovai vykdavo įvairias didiko užduotis, o dailininkų paieška buvo tik vienas jų kelionės tikslų. Nors laiškuose išlikusios derybų su dailininkais detalės yra fragmentiškos, jos itin vertingos kaip reti dailininkų samdymo ir jų kelionių kasdienybės šaltiniai.

Radvilos pareigūnai dailininkų ieškojo Prūsijos ir Saksonijos sostinėse – Europos politinės galios, prekybos ir kultūros centruose. Prūsijai pradėjus karą dėl Austrijos įpėdinystės, išaugus politinei įtampai prikalbinti svetimšalius vykti į Rytų kunigaikščio dvarą nebuvo lengva. Tai liudija 1745 m. rudenį į Berlyną vykusio Kazimiero Otenhauzo laišakai. Pareigūnas rašė, kad besiginkluojantys, pasiruošę Saksonijos antpuoliui, nerimaujantys Berlyno gyventojai vengė vykti iš miesto, juo labiau svetur⁴². Tokiomis aplinkybėmis sunkiai sekėsi prikalbinti meistrus keliauti į Lietuvą. Otenhauzo teigimu, dailininkų ir amatininkų darbo įkainiai buvo labai pakilę⁴³. Pareigūnui buvo pavesta surasti drožėją ir portretų raizytoją⁴⁴. Vienaime laiške jis rašė nusižiūrėjęs puikiai dirbantį skulptorių. Šis pats nurodęs, kokio atlyginimo nori. Aptiktas tik vienas portretų ir figūrų raizytojas, Prūsijos karaliaus Frydricho II pakviestas iš svetur ir, anot pareigūno, itin brangus⁴⁵. Su juo ketinta derėtis, bet, matyt, nesėkmingai. Drožėjo ir raizytojo nutarta pasidairyti pigesnių meistrų rinka garsėjusiame Drezdene. Juo labiau kad Berlyne Otenhauzą pasiekė žinia, jog į Radvilos dvarą pats siūlosi Drezdено drožėjas⁴⁶.

XVIII a. I pusėje Saksonijos sostinė su valdovų rezidencija buvo populiari dailininkų samdymo vieta, čia lankėsi ir dailės darbus užsakinėjo įvairių kraštų, taip pat LDK didikai⁴⁷. Atvykęs į Drezeną, Otenhauzas susitiko su drožėju. Pasamdęs jį ir kitus meistrus (tekintoją, varkalį ir vaistininką), grįžo į Berlyną⁴⁸. Į LDK Drezdено profesionalų grupę iškeliavo su kunigaikščio pastote, tai yra keturiais arkliais, su vežėju ir jo pagalbininku⁴⁹. Pakeliui 1745 m. lapkritį apsistojęs Gdanske, Otenhauzas ieškojo raizytojo, kurio nei Berlyne, nei Drezdene rasti nepavyko⁵⁰. Po kelių mėnesių, 1746 m. vasario pradžioje, Drezdено amatininkai atvyko į Slucką⁵¹. Paskui meistrus

42 K. Otenhauzas J. F. Radvilai 1745 08 20 iš Berlyno. *AGAD, AR. Dz. 5. Nr. 11138/I: 92–93.*

43 K. Otenhauzas J. F. Radvilai 1745 10 09 iš Berlyno. *AGAD, AR. Dz. 5. Nr. 11138/I: 128.*

44 K. Otenhauzas J. F. Radvilai 1745 09 21 ir 1745 09 25 iš Berlyno. *AGAD, AR. Dz. 5. Nr. 11138/I: 115, 117.*

45 K. Otenhauzas J. F. Radvilai 1745 10 02 iš Berlyno. *AGAD, AR. Dz. 5. Nr. 11138/I: 123.*

46 K. Otenhauzas J. F. Radvilai 1745 10 09 ir 1745 10 12 iš Berlyno. *AGAD, AR. Dz. 5. Nr. 11138/I: 127–129, 133.*

47 Pvz., iš Drezdено meistrą pasikvietė ir O. Sanguškaitė-Radvilienė. *Lietuvos dailininkų žodynas* 2005: 171. Drezdene užsakymų turėjo ir J. F. Sapiega. Boberscy 1993: 248.

48 K. Otenhauzas J. F. Radvilai 1745 10 30 iš Berlyno. *AGAD, AR. Dz. 5. Nr. 11138/I: 136–137.*

49 I. Königscekas J. F. Radvilai 1746 02 07 iš Slucko. *AGAD, AR. Dz. 5. Nr. 7127/VI: 67.*

50 K. Otenhauzas J. F. Radvilai 1745 11 15 iš Gdansko. *AGAD, AR. Dz. 5. Nr. 11138/I: 139–140.*

51 I. Königscekas J. F. Radvilai 1746 02 07 iš Slucko. *AGAD, AR. Dz. 5. Nr. 7127/V: 62.*

keliavo ir šeimos ūkiu turėjusios pasirūpinti jų žmonos⁵². Atvykėliams „pono pavedimu“ paskirtas „patogus būstas“, ordinarija ir solidi 10 timpų savaitės maistpinigių suma⁵³. Ji, palyginti su skiriama vietiniams amatininkams, buvo didelė⁵⁴. Nors keliauta iš anksto aptarus svarbiausias darbo ir finansavimo sąlygas, galutinė alga dar nebuvo paskirta⁵⁵. Vis dėlto tikėtina, kad netrukus galutinai suderėtas bent vidutinis ar didesnis atlyginimas – būtent toks paprastai buvo skiriamas į dvarą atvykusiems svetimšaliams⁵⁶. Pavyzdžiui, iš Šveicarijos kilęs Florijono tapytojas Johannas Sebastianas Dūras gaudavo 30 raudonųjų auksinų per ketvirtį, arba 120 raudonuosius per metus⁵⁷. Tai buvo beveik penkis kartus didesnė suma už LDK tuo metu mokamą vidutinę algą, viršijanti ir vietiniams Radvilų dailininkams paprastai skiriamą atlyginimą⁵⁸. Be to, prancūzui drožėjui Gwilonui Hulot'ui atseikėta 40 dukatų alga, tai yra beveik dvigubai didesnė už vidutinę. Drožėjui Johannui Gottliebui Flade paskirtas maždaug vidutinis – 380 auksinų – atlyginimas⁵⁹.

Slucke įkurdintas, laiškuose neįvardytas Drezdeno skulptorius, anot Otenhauzo, meistras buvo labai geras, universalus – jis mokėjo apdoroti ir medį, ir akmenį, be to, pats statulas sidabravo ir auksavo⁶⁰. Galbūt jis tapatintinas su minėtu vidutiniškai apmokamu Flade, XVIII a. 5 deš. Slucke sudariusiu darbo sutartį su Radvila⁶¹. Mažiau tikėtina drezdeniečio tapatybė su Florijono dvare dirbusiu prancūzu Gwilonu Hulot'u, kurio bendrapavardžiai XVIII a. pr. gyveno Berlyne ir Drezdene⁶². Abejonių kelia tai, kad Radvila su Hulot'u sutartį pasirašė jau praėjus maždaug 9 mėnesiams po šaltiniuose minimo drezdeniečio atvykimo ir tai, kad jis vadintas lipdytoju⁶³.

52 Tik atvažiavę meistras ordinarijos atsisakė, nes dar neatvykusios jų žmonos, kurios ir turėjusios pasirūpinti šeimų ūkiu. I. Königscekas J. F. Radvilai 1746 02 07 iš Slucko. *AGAD, AR. Dz. 5. Nr. 7127/VI: 62*. Žmonos į Varšuvą atvyko porą savaitių vėliau nei jų sutuoktiniai – 1747 m. vasario 14 d. Dėl skolos vežėjui čia jų kelionė buvo pristabdyta, o turtas areštuotas. Atvykėliai prašė didiko 100 muštinių talerių žmonių skoloms padengti, taip pat pastotės tolimesnių jų kelionei. I. Königscekas J. F. Radvilai 1746 03 11 iš Slucko. *AGAD, AR. Dz. 5. Nr. 7127/VI: 81*.

53 I. Königscekas J. F. Radvilai 1746 02 07 iš Slucko. *AGAD, AR. Dz. 5. Nr. 7127/VI: 62*.

54 Pvz., tapytojas Jonas Tiškevičius gaudavo 3 auksinus maistpinigių savaitei. *Lietuvos dailininkų žodynas* 2015: 258. Apie J. F. Radvilos dvare vietiniams dailininkams mokėtus maistpinigius taip pat žr. Paluišytė 2004: 17.

55 Drožėjo finansavimas aptartas – K. Otenhauzas J. F. Radvilai 1745 10 09 iš Berlyno. *AGAD, AR. Dz. 5. Nr. 11138/I: 128*.

56 Apie vietinių dailininkų algas žr. Paluišytė 2014: 295.

57 I. Königscekas J. F. Radvilai (laiškas be datos ir vietos, tikėtina apie 1747 m.). *AGAD, AR. Dz. 5. Nr. 7127/VI: 190*.

58 Pagal Jędrzejų Kitowiczų, vidutinė metinė alga ATR tada buvo 22 raudonieji auksinai. Bieńkowska 2013: 54. Apie Radvilų dailininkų algas žr. Paluišytė 2014: 295.

59 *Lietuvos dailininkų žodynas* 2005: 106, 134. Saksų laikais auksino vertė buvo 18 kartų mažesnė už raudonojo auksino, arba dukato. Bieńkowska 2013: 54.

60 K. Otenhauzas J. F. Radvilai 1745 10 30 iš Berlyno. *AGAD, AR. Dz. 5. Nr. 11138/I: 137*.

61 *Lietuvos dailininkų žodynas* 2005: 106.

62 Souchal 2012: 450–451; Haase 2012: 451.

63 *Lietuvos dailininkų žodynas* 2005: 134. Dvare, tikėtina Palenkės Baloje, bent kurį laiką gyveno drožėjas (tikriausiai atvykęs) Ebores. *Lietuvos dailininkų žodynas* 2005: 101. Įvairiomis technikomis dirbę meistras LDK šaltiniuose dažniau įvardijami kaip drožėjai (*snycerz*), o ne lipdytojai (*sztukator*).

Nors Otenhauzas neįvardija samdytų dailininkų, jo laišškai liudija apie profesionalų kelionių organizavimą. Taip pat šio pareigūno laišškai byloja apie dideles svetimšaliams samdyti skirtas lėšas: užsakovas turėjo apmokėti patikėtinių išlaidas užsienyje, meistrų ir jų šeimos narių keliones, svetimšaliams skyrė didesnius nei įprasta maistpinigius.

Be Berlyno ir Drezdeno, meistrų ieškota Karališkoje Prūsijoje. Pareigūnų akiratyje buvo ir svarbaus prekybinio miesto – Karaliaučiaus – meistrai. 1750 m. čia Radvila sumanė pasamdyti vieną jam jau žinomą, gerai plunksnele piešiantį tapytoją ir įpareigojo su juo derėtis Liudviką Šilingą. Susitikęs su dailininku, pareigūnas rašė, kad šis esąs tobulas meistras. Deja, tapytojas vykti į didiko dvarą atsisakinėjo, teisindamasis senu amžiumi, Karaliaučiuje įsikūrusia šeima ir ūkiu, kurių negalėjęs palikti⁶⁴. Neaišku, kaip baigėsi Karaliaučiaus dailininko ir Radvilos pareigūno derybos. Šilingas rašė, kad siunčia didikui plunksnele atliktą piešinį ir laukia tolimesnių nurodymų. Šį, kaip ir kitus Karaliaučiaus profesionalus, galėjo atgrasinti mieste pasklidęs garsas apie tai, kad Radvilos dvare svetimšaliai patiria „niekur pasaulyje negirdėtą“ laisvės apribojimą, čia jie kalinami ir žiauriai būdais drausminami⁶⁵.

Nepaisant samdymo sunkumų Karaliaučiuje, dailininkų paieškos laukas šiuo ir kitais anksčiau minėtais miestais neapsiribojo: meistrų taip pat dairytasi Vienoje, Habsburgų imperijos sostinėje, viename didžiausių tuometinės Europos kultūros centrų. Dvaro pareigūnai čia ieškojo muzikantų, aktorių, dailininkų ir amatininkų. 1749 m. atgabenti dvarui reikalingų profesionalų į Vieną pasiųstas arklidininkas Karolis Vendorfas⁶⁶. Vėliau vyko ir medžioklis Jonas Volskis. 1756 m. su Vienos meno akademijoje dėstančiu tapytoju jis derėjosi dėl solidžios 150 raudonųjų auksinių metinės algos ir maitinimo⁶⁷. Abu sutarė, kad tapytojas po kelerių metų, radęs kas jį pavaduos Akademijoje, atvyksiąs į Palenkės Bialą. Be to, Vienoje pasamdyta ir daugiau meistrų. 1756 m. iš ten į Bialą atvyko ir rūmų galerijoje pradėjo dirbti drožėjas⁶⁸. Iš Vienos greičiausiai atkeliavo ir tapytojas Johannas Friedrichas Ditzas, kurio kilmę liudijo dvaro šaltiniuose pasitaikantys įvardijimai „vienietis“, taip pat austriacizmai jo raštuose⁶⁹. 1760 m. lapkričio 4 d., jau mirus Florijonui, dvaro išdininkas Andriejus Benkenas Slucke sudarė sutartį su Vienos drožėju. Šis sandėris taip pat veikiausiai paremtas jau anksčiau Jeronimo Florijono ir jo atstovų užmegztais ryšiais⁷⁰.

64 J. F. Radvila L. Šilingui 1751 03 09 iš Slucko. *AGAD, AR. Dz.* 4. Nr. 138: 9–10; L. Šilingas J. F. Radvilai 1751 04 02 iš Karaliaučiaus. *AGAD, AR. Dz.* 5. Nr. 15984/III: 17; Paluišytė 2014: 290–291.

65 L. Šilingas J. F. Radvilai 1750 06 16 iš Gdanskio. *AGAD, AR. Dz.* 5. Nr. 15984/II: 172.

66 Rachuba 1990: 53; *Hieronima Floriana Radziwilla...* 1998: 107.

67 J. Volskis J. F. Radvilai 1756 04 09 iš Vienos. *AGAD, AR. Dz.* 5. Nr. 17810: 73.

68 E. Plintzneris J. F. Radvilai 1745 05 26 iš Palenkės Bialos. *AGAD, AR. Dz.* 5. Nr. 11872/I: 8.

69 Išlikęs vienas dailininko ranka vokiečių kalba 1759 03 24 Palenkės Bialoje parašytas kvitas. *BNI A.* F. 694. Ap. 1. Nr. 64: 11. Straipsnio autorė dėkinga dr. Vilijai Gerulaitienei už šio teksto kalbos analizę.

70 L. Šilingas J. F. Radvilai 1760 12 12 iš Slucko. *AGAD, AR. Dz.* 5. Nr. 15984/IX: 185. Dvare dirbo ir amatininkų iš Vienos, kaip antai Slucke – auksakalys. L. Milbe J. F. Radvilai 1758 12 02 iš Slucko. *AGAD, AR. Dz.* 5. Nr. 9687/IV: 78.

Dailininkai samdyti ir didžiuosiuose ATR miestuose, pavyzdžiui, Krokuvoje. Čia ne kartą lankėsi dvaro arklidininkas Karolis Vendorfas, vienas svarbiausių dvaro menininkų samdytojų ir prižiūrėtojų. Ieškodamas dailininkų Vendorfas apie jų kūrinius rašė daugiau nei kiti pareigūnai. Kaip ir derėjo to meto išsilavinusiam dvariškiui, jis gėrėjosi dailės kūriniais, juos apibūdino savo laiškuose tada, kai aiškino samdomų autorių pasirinkimą⁷¹. Pateikdamas tokią informaciją atsižvelgė ir į kunigaikštį, kuriam kūriniai dažnai buvo įdomesni už jų autorius, šiuos jis vertino tik kaip įrankius savo rankose⁷². Kunigaikščio pomėgi menui liudijo tai, kad jis truputį piešė, turėjo idėjų, kaip taisyti kompozicijas. Kūrinių vertinimų išliko jo dienoraščiuose ir korespondencijoje. Atskleisti savo meninį skonį ir juo remiantis daryti sprendimus paprastai buvo dvaro šeimininko privilegija. Vis dėlto sekdami didikui, jo dvaro tarnautojai taip pat pasitelkdavo savo estetinį imlumą ir pritariant didikui sprendavo, kokį autorių pasirinkti. Jie kartu su dvaro šeimininku padėjo įtvirtinti privilegijuotų baroko meno stebėtojų skonį. Vis dėlto dailės kūrinių refleksijų pareigūnų korespondencijoje išliko gana nedaug.

Estetinis vertinimas Vendorfo laiškuose buvo derinamas su kitu – ne mažiau įprastu argumentavimu: jis informavo apie menininko prestižą ir platesnį pripažinimą. 1749 m., tikriausiai pakeliui iš Vienos apsistojęs Krokuvoje, laukė į Radvilos dvarą vykstančių vieniečių. Laiške didikui rašė lankęsis pas skulptorių, kuriam visame mieste „nebuvo lygių“. Arklidininkas pabrėžė, kad į dvarą ši skulptorių kvietė dar Ona Sanguškaitė-Radvilienė, bet dėl užsakymų gausos šis vykti atsisakęs. Vendorfas minėjo, kad dabar šis skulptorius norėtų pas Radvilą įdarbinti savo sūnų. Jis, pareigūno teigimu, meistriškumu nenusileidžia tėvui. Vendorfas tikino matęs jo vyskupui padarytas marmuro skulptūras. Arklidininkui įspūdį padarė jų „natūrali išraiška“, jis įžvelgė išskirtinius autoriaus gebėjimus: teigė, kad skulptūros padarytos taip meistriškai, kad net „žodžiais neįmanoma išreikšti“. Savo nuomonei paremti Vendorfas žadėjo atvežti skulptoriaus piešinių⁷³.

1751 m. Krokuvoje nusižiūrėjęs galbūt jau kitą vokiečių skulptorių, Vendorfas jį taip pat tikėjosi parvežti į Palenkės Bialą. Pareigūnas rašė pats matęs jo tobulai padarytą marmuro altorių Šv. Karolio bažnyčioje⁷⁴. Krokuvoje tada rastas ir puikus vargonų meistras vokiečių. Vis dėlto arklidininkas rašė rinksis tarp vieniečio ar krokuviškio ir spėsias pagal jų darbų kainas⁷⁵. Skulptoriaus ieškota ir vėliau: 1756 m. birželį iš Krokuvos turėjo atvykti drožėjas (jį parvežti numatyta Krokuvoje taisoma dvaro karieta)⁷⁶.

71 K. Vendorfas pats šiek tiek piešė. Vienne laišku lygino didiko ir savo pieštus pastatų projektus. K. Vendorfas J. F. Radvilai 1750 08 11. *AGAD, AR. Dz. 5. Nr. 17123/II: 49–50.*

72 Kowalczyk 1995: 38.

73 K. Vendorfas J. F. Radvilai 1749 10 05 iš Krokuvos. *AGAD, AR. Dz. 5. Nr. 17123/II: 28.*

74 Tikriausiai turima mintyje Vienos Šv. Karolio bažnyčia.

75 K. Vendorfas J. F. Radvilai 1751 12 15 iš Krokuvos. *AGAD, AR. Dz. 5. Nr. 17123/II: 112–113.*

76 J. Volskis J. F. Radvilai 1756 05 22 iš Krokuvos. *AGAD, AR. Dz. 5. Nr. 17810: 93–94.* 1756 m. iš Krokuvos gabenta galbūt to paties drožėjo sukurta ir Šv. Jono Nepomuko skulptūra. J. Volskis J. F. Radvilai 1756 05 03 iš Krokuvos. *AGAD, AR. Dz. 5. Nr. 17810: 82; K. Vendorfas J. F. Radvilai 1756 06 17. AGAD, AR. Dz. 5. Nr. 17123/V: 70.*

XVIII a. I pusėje viena svarbiausių ATR dailininkų rinkos vietų buvo sostinė Varšuva, rezidencinis valdovo miestas, kur veikė valdovų Saksų dvaro dailininkų ir nepriklausomų meistrų dirbtuvės. Augusto III laikais mieste suaktyvėjus statyboms Varšuva tapo tikru svetimšalių, ypač vokiečių, traukos centru⁷⁷. Miesto dailininkų rinka buvo gausi, čia dirbo daug populiarių, nuolatinius valdovo ir diduomenės užsakymus gaunančių meistrų. Varšuvos dailininkų paslaugomis dažnai naudojosi čia rezidencijas statę ir dekoravę LDK didikai, pavyzdžiui, LDK pakancleris Mykolas Antanas Sapiega samdė mieste dirbusį Johanną Chrysostomą Redlerį⁷⁸. Tą patį skulptorių į savo valdas Volčyne patraukė LDK didysis kancleris Mykolas Frydričas Čartoryskis⁷⁹. Jonas Frydrichas Sapiega į Brestą ir Kodenį pakvietė Varšuvos skulptorių Baltramiejų Mykolą Bernatovičių, samdė ir kitus miesto dailininkus⁸⁰. Varšuviečiams užsakymus patikėdavo ir Sanguškos, kiti didikai, taip pat Florijono giminaičiai Radvilos⁸¹.

Florijono dailininkų žvalgybos Varšuvoje, atrodo, mažai išsiskiria iš tuometinių LDK didikų. Valstybės sostinėje, palyginti nedaug nutolusioje nuo Radvilų Palenkės valdų, Florijonas dairėsi į karališkuosius meistrus. Pavyzdžiui, jis užsakė raito paminklo modelį ir jo skulptūras įtakingiausiam to meto Varšuvos skulptoriui, karaliaus dailininkui Johannui Georgui Plerschui⁸². Jei dauguma LDK didikų Varšuvos meistrus samdė miesto rūmų ar toliau esančių valdų rezidencijų puošybai, vienkartiniams projektams vykdyti, tai J. F. Radvila karališkuosius meistrus norėjo įdarbinti ir ilgam.

Nors Florijonas vienu metu savo valdose turėjo bent kelis įgudusius tapytojus, jis siekė ir plačiau pagarsėjusių meistrų. 1758 m. didiko dvaro pareigūnas bandė prikalbinti populiarių karaliaus tapytoją Josephą Christophą Wernerį⁸³. Viename laiške Vendorfas rašė: „garsiausią portretų tapytoją tikiuosi parvežti“, kitame antrino jį esant

77 Sito 2010: 163–175.

78 Mykolo Antano Sapiegos išlaidų sąrašas, 1754. *UNMSB*. F. 103 (Archiwum Sapiechów). Nr. 551/III: 45.

79 Mikocka-Rachubowa 2007: 269.

80 Boberscy 1993: 233–262; Sito 2010: 164; 2013: 31–35, 44–48.

81 Kaczorowski 1988: 63; Skrabski 2004: 290, 291; 2007: 341–342; Sito 2010: 164, 167, 170; 2013: 68–73. Mykolas Kazimieras Radvila Žuvelė dalį meistrų rūmams papuošti ir dvaro dailininkams ruošti pasamdė Varšuvoje. Heinricho Dietzo sutartis su M. K. Radvilos Žuvelės rūmų architektu Augustinu Roškovičiumi (Augustyn Roszkowicz) 1745 08 05 Varšuvoje. *AGAD, AR*. Dz. 21. D–45: 1. Johanno Ende sutartys su M. K. Radvila Žuvelė 1756 01 12 ir 1756 06 02 Varšuvoje. *AGAD, AR*. Dz. 21. E–7: 1–2.

82 Plačiau apie paminklo modelio užsakymą žr. Kowalczyk 1995: 30–32, 34. Apie J. G. Plerschą Varšuvoje taip pat žr. Sito 2013: 151–305. Tikriausiai buvo ir daugiau J. F. Radvilai dirbusių varšuviečių. Viename laiško minimas drožėjas Šreideris (Szreyder), padaręs Adomo ir Ievos statulą, galbūt tapatintinas su Varšuvos skulptoriumi Wilhelmu Schneideriu. A. Benkenas J. F. Radvilai 1758 10 23 iš Slucko. *AGAD, AR*. Dz. 5. Nr. 526/III–IV: 114; Sito 2010: 167.

83 K. Vendorfas J. F. Radvilai 1758 11 16. *AGAD, AR*. Dz. 5. Nr. 17810/VII: 165. J. Ch. Werneris dirbo ir Sanguškos, Čartoryskiams. Skrabski 2004: 290; 2007: 342. Tapytojo biografijos faktus taip pat žr. Skrabski 2010: 170.

ypač gerą portretistą, „kuriam niekas neprilygsta“⁸⁴. Iš korespondencijos aiškėja, kad Werneris tuo metu dar buvo įsipareigojęs valdovui, jis turėjo atvykti į Palenkės Bialą gavęs karaliaus vyriausiojo ministro Heinricho Brühlio leidimą.

Vendorfo laiškuose rašoma apie derybas su šiuo dailininku. Tapytojas už du visos figūros portretus norėjo gauti 200 raudonųjų auksinų, o už biustinius atvaizdus – po 60 raudonųjų. Dailininko pageidauta suma buvo didelė: vietiniams meistrams Radvilų dvaruose už portretus paprastai mokėta žymiai mažiau⁸⁵. Kūrinių kainą lėmė keli kriterijai. Atsižvelgta į motyvų sudėtingumą – pavaizduotų figūrų dydį, o kartu ir joms tapyti skirtą laiką. Aišku, reikšmės turėjo ir karališkojo meistro statusas. Vertindamas Wernerio pasiūlymą Vendorfas tapytoją lygino su neįvardytos kunigaikštienės, tikriausiai Radvilos žmonos Anelės Menčinskos, portretą nutapiusiu italų Linterani, kuris, jo nuomone, buvęs prastesnis meistras, nors vien už kelionę iš Varšuvos į Bialą prašęs 100 raudonųjų auksinų, kas, pareigūno nuomone, buvo itin daug. Iš tiesų, beveik dvigubai ilgesnį kelią iš Bialos į Slucką tapytojas Ditzas įveikė už 12 raudonųjų auksinų⁸⁶.

Kita vertus, varšuviečių tapytojų kainos tuo metu apskritai buvo aukštos. Vendorfas tikino negalintis rasti gero meistro, kuris už portretą prašytų mažiau nei 100 raudonųjų auksinų. Wernerio pageidautas atlyginimas buvo didelis, tačiau likusieji norai – įprasti: būti aprūpintam būstu, kuru ir apšvietimu. Atrodo, 1758 m. pavyko įkalbėti Wernerį atvykti⁸⁷.

Varšuvoje 1758 m. taip pat tikėtasi pasamdyti raižytoją. Vendorfas rašė radęs vario graverį Marstallerį, kuriam, anot pareigūno „prilygo tik Paryžiaus meistrai“⁸⁸. Deja, arklidininkas neturėjo daug vilčių patraukti meistrą į dvarą: jis rašė, kad raižytojas ir už 2 000 auksinų tarnauti nesutiksis. Vendorfas tikėjosi įkalbėti, kad jei ir neatvyktų į dvarą, tai bent išraižytų kunigaikščio portretą čia pat, Varšuvoje⁸⁹.

Iš fragmentiškų korespondencijos duomenų apie pareigūnų ir dailininkų derybas galima numanyti, kad ekonominiai veiksniai buvo vieni svarbiausių dailininkų pasiryžimo keltis į Florijono dvarą motyvų. Pagal dailininkų pageidavimus, siūlytas darbo kainas matyti, kad didiko dvare jie tikėjosi būti aprūpinti ir gerai uždirbti. Vis

84 K. Vendorfas J. F. Radvilai 1758 11 12 iš Varšuvos. *AGAD, AR. Dz. 5. Nr. 17123/VII: 152*; K. Vendorfas J. F. Radvilai 1758 11 16. *AGAD, AR. Dz. 5. Nr. 17123/VII: 162*.

85 Štai viename nedatuotame laiške S. Cibulskis siektina portreto kaina įvardijo 10–50 raudonųjų auksinų. Tiek, jo žodžiais, tapytojams mokama svetur. S. Cibulskis neįvardytam asmeniui. *AGAD, AR. Dz. 5. Nr. 2426: 28–29*. Vienam labiausiai vertintų Radvilų tapytojų – Juozapui Ksaverui Heskiui – už portretą mokėta 10 raudonųjų auksinų. *Lietuvos dailininkų žodynas* 2005: 128.

86 K. Vendorfas J. F. Radvilai 1758 11 15. *AGAD, AR. Dz. 5. Nr. 17123/VII: 162–163*. J. F. Ditzo kvitas 1759 03 24 Palenkės Bialoje. *BNIA. F. 694. Ap. 1. Nr. 64: 11*.

87 K. Vendorfas J. F. Radvilai 1758 11 16. *AGAD, AR. Dz. 5. Nr. 17123/VII: 165*. Jeronimas Florijonas jau anksčiau buvo susidūręs su varšuviečių darbų kainomis ir, kaip antai, J. G. Plerschui už raito kunigaikščio paminklo skulptūras sutaręs sumokėti 200 raudonųjų auksinų. Kowalczyk 1995: 30; Paliusytė 2014: 294.

88 Plačiau apie graverį Gottliebą (arba Teofilį) Marstallerį žr. Łomnicka-Żakowska 2008: 129–132.

89 K. Vendorfas J. F. Radvilai 1758 11 16. *AGAD, AR. Dz. 5. Nr. 17810/VII: 166*.

dėlo išlikę šaltiniai išsamiau paaiškina užsakovo, samdytojo motyvacias. Pareigūnų laišakai atskleidžia samdymo aplinkybių ir kriterijų įvairovę. Derantis atsižvelgta į dailininkų prestižą, meistrystę ir jų darbų kainą. Akcentai priklausė nuo įvairių aplinkybių, taip pat ir nuo samdančių pareigūnų. Privalumu laikytas aukštas dailininko statusas. Ieškota profesionalių, tiek universalių, tiek ir specifinių įgūdžių turinčių meistrų, kurių gebėjimais buvo įsitikinama apžiūrint jų kūrinius. Kaip tik dėl to derybose naudoti piešiniai, autorių gabumai vertinti remiantis anksčiau sukurtais jų darbais. Pareigūnų laišakai byloja apie estetinį sprendimą kaip dvaro visuomenei būdingą praktiką, turėjusią įtakos pasirenkant menininkus.

Atskirai reikėtų pakomentuoti derybose išryškėjusių kainų tendencijas. Kadangi ilgalaikiai dailininkų darbo kainos pokyčiai dėl duomenų fragmentiškumo nėra iš-tirti, kol kas meistrų ir užsakovo derybose minėtų pinigų sumų negalime vertinti iš bendriausių regiono dailės rinkos procesų perspektyvos. Vis dėlto jas galima palyginti su kituose Radvilų dvaro dokumentuose įvardytomis dailei ir dailininkams skirtomis lėšomis. Florijono ir kai kurių kitų didikų dailininkų samdymo pavyzdžiai rodo, kad LDK dvarų aplinkoje ryšys tarp meistro statuso ir jo darbo piniginės vertės buvo tiesioginis⁹⁰. Galiausiai, kokia bebūtų suderėta darbų kaina, pagal Radvilų dailininkams skirtas išlaidas, svetimšalio samdymas buvo brangi investicija.

Svetimšalių integracijos galimybės

Kokios buvo atvykėlių galimybės įsitvirtinti dvare, integruotis vietinėje tapytojų bendruomenėje? Svetimšaliai Radvilų dvare jau nuo Onos Sanguškaitės-Radvilienės laikų dažnai vertinti palankiau nei vietiniai meistrai. Kai kurie buvo pasamdyti vienkartiniais užsakymams, bet būta ir įdarbintų ilgam. Dvare apgyvendinti atvykėliai kartu su vietiniais sudarydavo gerai organizuotą bendruomenę, kurioje svetimšaliai dažnai išsiskyrė aukštesniu statusu, didesne alga. Privilegiuota padėtis ir dvare patikėtas mokytojų vaidmuo leido jiems daryti įtaką vietiniams dailininkams. Pavyzdžiui, iš Drezdno tik atvykusiam drožėjui paskirti mokiniai⁹¹. Mokymas buvo įvardijamas ir darbo sutartyse⁹². Nors valdinius mokė ir vietiniai meistrai, svetimšalių viršenybę liudijo jų tarpusavio santykis⁹³. Vietiniams buvo pavedama kopijuoti atvykėlių darbus. Pavyzdžiui, Cibulskis, vienas labiausiai patyrusių vietinių tapytojų, kopijavo Dūro kompoziciją „Maištas Kryčave“⁹⁴. Radvilų dvaruose svetimšaliai atsidurdavo dvaro dailininkų bendruomenių hierarchijos viršuje. Nepaisant palyginti aukšto statuso,

90 Baroko laikų Europoje, kai kuriuose regionuose, tiriant ilgalaikius procesus pastebimas kainų stabilumas, neatsižvelgiant į ryškius kūrinių kultūrinės vertės ir dailininko statuso augimo pokyčius. Goldthwaite 2010: 299.

91 I. Königseckas J. F. Radvilai 1746 03 04 iš Slucko. *AGAD, AR. Dz. 5. Nr. 7127/VI*: 76.

92 Mokymas minimas J. G. Flade sutartyje. *Lietuvos dailininkų žodynas* 2005: 106.

93 Radvilų dvaruose svetimšaliai ėjo vyriausiųjų tapytojų pareigas. Горшковоз-Баженова 2006: 248–249.

94 I. Königseckas J. F. Radvilai 1751 02 02 iš Palenkės Bialos. *AGAD, AR. Dz. 5. Nr. 7127/VIII*: 87.

svetimšaliai turėjo taikytis ir prie dvare įprastų santykio su dailininku modelių, kaip antai specifinių drausminimo ir laisvės ribojimo būdų⁹⁵. Tą patyrė, pavyzdžiui, vienietis Johannas Friedrichas Ditzas, 1755 m. trims dienoms įkalintas ir maitintas tik duona ir vandeniu⁹⁶.

Radvilos dvare pasitaikė skirtingų svetimšalių prisitaikymo atvejų. Nors dailininkai neretai atvykdavo į Lietuvą su šeimomis, kartais su tėvynainių amatininkų grupėmis, turėdavo nuolatinį darbą, pritapti dvare ne visiems buvo lengva. Pavyzdžiui, iš Šveicarijos kilęs tapytojas Johannas Sebastianas Dūras, Lietuvoje gyvenęs su šeima, savo patirtį Radvilos dvare 1745–1749 m. laiškuose aprašė ypač neigiamai: minėjo ekonominius sunkumus, gaisro sunaikintus kūrinius ir kitą turtą, įsisenėjusią ligą, kūdikį praradusią žmoną, skundėsi pareigūnų savivaliavimu ir jo asmens bei profesijos nuvertinimu⁹⁷. Ketverius metus atitarnavęs Radvilai, tapytojas ilgiau dvare pasilikti nenorėjo. Jau 1745 m. laiške prašėsi atleidžiamas nuo tarnybos, priminė esąs svetimšalis, atsidūręs toli nuo tų, kurie galėtų jam pagelbėti ir jį paguosti. Dūras teigė gyvenęs šalyje, kur jam viskas yra priešiška, ir norįs persikelti arčiau tėvynės⁹⁸. 1749 m. tapytojas paliko dvarą ir persikėlė į Varšuvą, kur derėjosi dėl darbo su etmonu Jonu Klemensu Branickiu, bet tais pačiais metais mirė⁹⁹. Dūro gyvenimą dvare galima laikyti kaip palyginti ilgalaikės, bet ne itin sėkmingos svetimšalio patirties LDK dvare pavyzdį.

Tikėtina, kad geriau prisitaikė Slucke su šeima gyvenęs tapytojas Johannas Friedrichas Ditzas iš Vienos¹⁰⁰. Nepaisydamas dvare patirtų judėjimo apribojimų ir kalinimo epizodų jis darbo sutartis pratęsinėjo, bent kartais ir savo paties iniciatyva¹⁰¹. Ditzas dvare išgyveno kelis dešimtmečius, ten pat tęsė darbą ir po Jeronimo Florijono mirties. Jis atlikdavo įvairaus pobūdžio didiko užduotis ir buvo vienas iš svarbiausių jo tapybos užsakymų vykdytojų¹⁰².

Galimybė prisitaikyti labai priklausė ne tik nuo individualių asmens savybių, susiklosčiusių tarpasmeninių santykių, bet ir nuo bendrų institucinių prielaidų. Gyvenimas ir darbas kartu su tos pačios kilmės ir tautybės grupėmis paprastai laikoma palankia imigrantų prisitaikymo aplinkybe. Atsižvelgiant į ją dailininkų sąlygos buvo blogesnės už kai kurių kitų profesionalų, pavyzdžiui, muzikantų, šokėjų ar aktorijų¹⁰³. Jų trupių nariai dirbo didelėmis grupėmis, dailininkai – dažniau individualiai arba su vienu,

95 Plačiau žr. Paluišytė 2014: 298–301.

96 L. Milbe J. F. Radvilai 1755 07 10 iš Slucko. *AGAD, AR. Dz.* 5. Nr. 9687/II: 88.

97 J. S. Dūro laiškas J. F. Radvilai. *AGAD, AR. Dz.* 5. Nr. 3394: 3–14; Paluišytė 2014: 297, 301.

98 J. S. Dūro laiškas J. F. Radvilai 1745 05 16 iš Slucko. *AGAD, AR. Dz.* 5. Nr. 3394: 7–10.

99 *Lietuvos dailininkų žodynas* 2005: 100–101.

100 Žmona ir trys vaikai minimi nedatuotame dailininko laiške Radvilai. *AGAD, AR. Dz.* 5. Nr. 3047: 1. J. F. Ditzo žmona mirė 1755 03 28 Slucke. L. Milbe J. F. Radvilai 1755 04 01 iš Slucko *AGAD, AR. Dz.* 5. Nr. 9687/III: 30.

101 Nedatuotas J. F. Ditzo laiškas J. F. Radvilai. *AGAD, AR. Dz.* 5. Nr. 3047: 1–2.

102 *Lietuvos dailininkų žodynas* 2005: 98.

103 Tarp profesionalų grupių muzikantų padėtis dvare yra ištirta nuosekliausiai ir išsamiausiai. Bienkowska 2013.

keliais mokiniais ar pameistrais: daugiau jų bendradarbiavo tik esant išskirtiniams didelės apimties darbams. Palyginti su dideles populiacijas turėjusiais LDK miestais, pirmiausia Vilniumi, dvare buvo mažiau galimybių kurtis atskiroms savitarpio paramą teikiančioms svetimšalių institucijoms, taip pat dailininkams patiems rinktis užsakymus ir laisvai plėtoti verslą¹⁰⁴. Vis dėlto dvare, palyginti su miestu, būta ir privalumų: dailininkai turėjo nuolatinį darbą, privilegijuotas pozicijas tarp tos pačios profesijos atstovų, galimybes greičiau patekti į giminingų didikų akiratį ir gauti jų užsakymų. Radvilai pavyko savo dvare nuo kelių iki keliolikos metų išlaikyti įvairios kilmės svetimšalių, kurie vykdysdami didiko užsakymus ir keliaudami kunigaikščio valdose, dalyvaudami vietinių dailininkų profesionalizacijos procesuose išplėtė savo įtakos lauką.

Taigi vyraujant LDK dailininkų lokaliniam mobilumui Radvila iš daugelio regiono didikų išsiskyrė svetimšalių samdymu jų kilmės vietose. Daugiausia dailininkus kvietė iš vokiečių kraštų, ir šios migracijos kryptys sutapo su visoje XVIII a. I pusės LDK vyravusiais atvykėlių keliais. Radvila siekė patraukti aukšto meistriškumo, dažnai jau pagarsėjusius, aukšto statuso dailininkus, tam skyrė daug lėšų ir pastangų. Dėl šių tarpregioninės migracijos iniciatyvų ir jų rezultatų didiko dvarą galima laikyti reikšmingu XVIII a. I pusės LDK dailininkų mobilumo procesu dalyviu.

Santrumpos

AGAD – Centrinis senųjų aktų archyvas Varšuvoje

AR – Radvilų archyvas (Centriniame senųjų aktų archyve Varšuvoje)

BNIA – Baltarusijos nacionalinis istorijos archyvas Minske

LMAVRS – Lietuvos mokslų akademijos Vrublevskių bibliotekos Rankraščių skyrius

UNMSB – Ukrainos nacionalinė mokslinė Vasilio Stefaniko biblioteka Lvove

Gauta 2015 08 07

Priimta 2015 08 12

Publikuoti šaltiniai ir literatūra

1. *Art and Migration: Netherlandish Artists on the Move, 1400–1750*. Eds. F. Scholten, J. Woodall, D. Meijers. Leiden, Boston: Brill, 2014.
2. Balaišytė, L. Mecenatas ar tironas? Jeronimas Florijonas Radvila. *Darbai ir dienos*. 2004. 37: 139–148.
3. Bernatowicz, T. *Mitra i buława. Królewskie ambicje książąt w sztuce Rzeczypospolitej szlacheckiej (1697–1763)*. Warszawa: Wydawnictwa Uniwersytetu Warszawskiego, 2011.
4. Betlej, A. *Sibi, Deo, Posteritati. Jabłonowscy a sztuka w XVIII wieku*. Kraków: Societas Vistulana, 2010.
5. Bienkowska, I. *Muzyka na dworze księcia Hieronima Florianiana Radziwiłła*. Warszawa: Wydawnictwa Uniwersytetu Warszawskiego, 2013.
6. Boberscy, M. i W. W kręgu fundacji Jana Fryderyka Sapiehy (1680–1751). *Między Padwą a Zamościem: studia z historii sztuki i kultury nowożytniej ofiarowane profesorowi Jerzemu Kowalczykowi*. Warszawa: Instytut Sztuki Polskiej Akademii Nauk, 1993: 233–262.

¹⁰⁴ Kaladžinskaitė 2004: 9–10.

7. Bogucka, M. Miasto i mieszczanin w społeczeństwie Polski nowożytnej (XVI–XVIII wiek). *Czasy Nowożytne: periodyk poświęcony dziejom polskim i powszechnym od XV do XX wieku*. 2009; 22: 9–49.
8. Dymnicka-Wołoszyńska, H. Radziwiłł Hieronim Florian. *Polski słownik biograficzny*. T. XXX/1, zeszyt 124. Wrocław, Warszawa, Kraków, Gdańsk, Łódź: Wydawnictwo Polskiej Akademii Nauk, 1987: 185–188.
9. Goldthwaite, R. A. The Painting Industry in Early Modern Italy. *Painting for Profit: The Economic Lives of Seventeenth-Century Italian Painters*. Eds. R. E. Spear, P. Sohm. New Haven, London: Yale University Press, 2010: 275–301.
10. Gordziejew, J. *Socjotopografia Grodna w XVIII wieku*. Toruń: Wydawnictwo Adam Marszałek, 2002.
11. Haase, G. Hulot Henri. *Allgemeines Künstlerlexikon. Die Bildenden Künstler aller Zeiten und Völker*. Bd. 75. Berlin: W. de Gruyter, 2012: 451.
12. Kaczorowski, B. Fundacje i sprawy artystyczne w „państwie boćkowskim” Józefa Franciszka Sapichy. *Biuletyn Historii Sztuki*. 1988(L). 1/2: 59–70.
13. *Hieronima Floriana Radziwiłła diariusze i pisma różne*. Oprac. M. Brzezina. Warszawa: Wydawnictwo Energeia, 1998.
14. Kaladžinskaitė, A. Svetimšaliai dailininkai XVIII a. Vilniuje. *Menotyra*. 2004. 2(35): 7–13.
15. Kowalczyk, J. Hieronima Floriana Radziwiłła stosunek do sztuki i artystów. *Kultura artystyczna Wielkiego Księstwa Litewskiego w epoce baroku*. Red. J. Kowalczyk. Warszawa: Instytut Kultury, 1995: 27–42.
16. *Lietuvos dailininkų žodynas*. T. I: XVI–XVIII a. Sud. A. Palušytė. Vilnius: Kultūros, filosofijos ir meno institutas, 2005.
17. Łomnicka-Żakowska, E. *Grafika polska XVIII wieku: rytownicy polscy i w Polsce działający*. Warszawa: Wydawnictwo DiG, 2008.
18. Mikocka-Rachubowa, K. Redler Johann Chrysostomus. *Słownik artystów polskich i w Polsce działających (zmarłych przed 1966)*. Malarze, rzeźbiarze, graficy. T. VIII. Warszawa: Instytut Sztuki Polskiej Akademii Nauk, 2007: 265–272.
19. Moch, L. P. *Moving Europeans: Migration in Western Europe since 1650*. Bloomington, Indianapolis: Indiana University Press, 2005.
20. Palušytė, A. Dailininkai XVIII a. Radvilų dvare. *Menotyra*. 2014. 21(4): 289–303.
21. Palušytė, A. Tapytojų verslas XVIII a. Palenkės Bialoje. *Menotyra*. 2004. 2(35): 14–23.
22. Rachuba, A. Biała pod rządami Radziwiłłów w latach 1568–1813. *Z nieznanej przeszłości Białej i Podlasia*. Oprac. T. Wasilewski, T. Krawczak. Biała Podlaska: Podlaskie Towarzystwo Społeczno-Kulturalne, 1990: 37–65.
23. Sito, J. „Od czasów Augustów szczególnie liczba niemieckich artystów i rzemieślników w Warszawie wzrosła...” O roli nacji niemieckiej w przedsięwzięciach budowlano-artystycznych Warszawy okresu saskiego. *Kultura artystyczna Warszawy XVII–XXI w.* Red. Z. Michalczyk, A. Pieńkos, M. Wardzyński. Warszawa: Neriton, 2010: 163–175.
24. Sito, J. *Thomas Hutter, rzeźbiarz późnego baroku*. Warszawa, Przemysł: Instytut Sztuki Polskiej Akademii Nauk, 2001.
25. Sito, J. *Wielkie warsztaty rzeźbiarskie Warszawy doby saskiej. Modele kariery – formacja artystyczna – organizacja produkcji*. Warszawa: Muzeum Pałacu Króla Jana III w Wilanowie, 2013.
26. Skrabski, J. Artyści na dworze Pawła Karola i Barbary Sanguszków. *Studia nad sztuką renesansu i baroku*. T. V. Red. J. Lilejko, I. Rolska-Boruch. Lublin: Towarzystwo Naukowe KUL, 2004: 287–304.
27. Skrabski, J. *Paolo Fontana. Nadworny architekt Sanguszków*. Tarnów, 2007.
28. Souchal, F. Hulot. Bildhauer-Familie. *Allgemeines Künstlerlexikon. Die Bildenden Künstler aller Zeiten und Völker*. Bd. 75. Berlin: W. de Gruyter, 2012: 450–451.
29. Urbanavičius, A. *Vilniaus naujieji miestiečiai 1661–1795*. Vilnius: Lietuvos istorijos institutas, 2005.
30. Urwanowicz, J. Kościelne fundacje magnackie w Wielkim Księstwie Litewskim w XVIII wieku. *Władza i prestiż. Magnateria Rzeczypospolitej w XVI–XVIII wieku*. Białystok: Wydawnictwo Uniwersytetu w Białymstoku, 2003: 605–616.
31. Widacka, H. Grafika portretowa Mateusza Deischa. *Rocznik Gdański*. 1988. 2: 7–59.
32. Горшковоз-Баженова, О. К проблеме отношений патрона и художников (на примере Несвижа князей Радзивиллов XVIII века). *Dailė LDK miestuose: poreikiai ir užsakymai* (ser. *Dailės istorijos studijos* 2). Sud. A. Palušytė. Vilnius: Kultūros, filosofijos ir meno institutas, 2006: 236–257.

33. Пискун, Ю. Представители художественных профессий среди ремесленного населения Слуцка в XVII–XVIII веках. *Dailė LDK miestuose: poreikiai ir užsakymai* (ser. *Dailės istorijos studijos* 2). Sud. A. Paliušytė. Vilnius: Kultūros, filosofijos ir meno institutas, 2006: 202–221.

Aistė Paliušytė

Mobility of artists in the 18th century in the Grand Duchy of Lithuania: a case study of Jeronimas Florijonas Radvila manor

Summary

The article deals with the mobility of artists who worked in Jeronimas Florijonas Radvila (*Hieronim Florian Radziwiłł*, 1715–1760) manor. The article refers mainly to the correspondence between manor officials and Radvila. The phenomena under research are evaluated in the context of labour relations between noblemen and artists of the Grand Duchy of Lithuania (hereinafter, the “GDL”) during the Saxon period. Local moving was the most frequent form of mobility of artists in the manor of Radvila and the entire GDL. This kind of mobility was mostly encouraged by work orders in nobility estates, also by training of dependents in the workshops of local artists. The artists who worked for Radvila fulfilled orders in his residence in Biała Podlaska (*Biała Podlaska*, Poland now), Slutsk (*Sluck*, Belarus now) and other estates owned by Radvila. Yet Radvila was the one who initiated interregional migration of artists. He looked for artists in the biggest cities (Warsaw, Krakow) of the Polish-Lithuanian Commonwealth and beyond, e. g. in Berlin, Dresden, Königsberg (Kaliningrad now) and Vienna. Employment of foreigners in their homelands was a feature of Radvila that distinguished him from the majority of noblemen of the GDL. Most foreign artists employed by the duke were from the German areas. These movement directions of the artists coincided with migration directions which prevailed in the early 18th century in the entire GDL. The duke aimed to employ artists of high proficiency, generally famous artists. He spent a considerable amount of money and made huge efforts in that. He employed and gave work to foreigners of various origins from some to several years in his manor. These artists, who had a higher status if compared with that of local artists, educated inhabitants of Radvila estates and extended their professional influence.

KEY WORDS: migration, artist, art commission, manor, Jeronimas Florijonas Radvila, Grand Duchy of Lithuania